

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “ŞAM-I ŞERİF”**“Sham-ı Sherif” in Classical Turkish Poetry****Dr. Ahmet TOPAL*****ÖZ**

Şam, geçmişte bugünkünden farklı olarak daha geniş bir coğrafyanın ismidir. Bugün Suriyenin başkenti olan Şam şehri daha ziyade Dımışk (Dımaşk, Dımişk) olarak bilinmekteydi. Zamanla İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden olan Şam bölgesi ve şehri Klasik Türk şiirinde çeşitli özellikleriyle kendisinden bahsedilen önemli mekânlardan biridir. Divan şairlerinin bazıları gezip gördüğü bu coğrafyayla ilgili kişisel gözlemlerini şiirlerinde yansıtırken bir kısmı şehri ve şehrin özelliklerini zamanla klişeleşmiş anlam ilişkileriyle birlikte işlemişlerdir.

Bu makalede şairlerin “Şam” kelimesi ve çağrışımlarını nasıl kullandıklarına değinilmiş, şairlerin Şam bölgesi ve Şam (Dımışk) şehriyle ilgili gözlemlerine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Şiiri, Şehir, Şam, Dımışk

ABSTRACT

“Sham” is the name of a region in the past which comprises an area larger than today’s Damascus. The capital city of today’s Syria was known as “Dimishk”. Having become one of the prominent centers of Islamic civilization over the centuries, Sham province and Damascus city is one of the cities of which the Classical Turkish poetry writes about regarding different aspects. Some of the Classical poets reflected their personal impressions about that area after their visits there, while some others used the name and characteristics of the city in the context of some stereotype associations.

In this paper, we studied how the poets used the word and connotations of “Sham”, and we presented the observations of poets about the region and city of “Sham”.

Key Words: Classical Turkish Poetry, City, Sham, Damascus

Giriş

Klasik Türk edebiyatında şehir, şiirin önemli konularından biridir. Şehre dair eserler ya da beyitler incelenerek yapılan bir araştırmada bunların; 1. Şehir kavramının genel anlamını konu alan, klasik edebiyatın temelinde yatan kültürün “şehir” kavramına verdiği değer ve Osmanlı toplum sistemi içerisinde şehrin ifade ettiği anlam hakkında bilgi veren eserler; 2. Tarihi süreçte kültür, sanat, medeniyet ve tarih açısından öne çıkan önemli şehirlerin isimlerini konu edinerek bu meşhur şehir isimleri etrafında oluşan telmih ve çağrışımlara yer veren eserler yahut şehir isimlerini mecaz unsuru olarak değerlendiren metinler

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, (tahmet@atauni.edu.tr)

3. “Şehir”, “Mısır” ve “Medine” gibi kelimeler etrafında üretilmiş bulunan metaforlara yer veren metinler olmak üzere başlıca üç kısımda toplandığı ortaya konulmuştur (Doğan 2009: 289).

Şehre dair metinler genellikle belirli başlıklar altında düzenlenir. Şehir veya yer adlarını konu edinen *beldenâmeler* (*biladiye*), herhangi bir yerleşim yerindeki mimari eserleri anlatan *dariye* gibi edebi türler başta olmak üzere *şehrengiz*, *seyahatname*, *sefaretname*, *sergüzeştname*, *menazil* türündeki eserlerde şehir tasvirine rastlanır. Bu başlık altında yazılan eserler sadece edebi olarak değil, zaman ya da insan tarafından tahrip edilen şehir ve şehre dair unsurların tarihine ait birer vesika olmaları açısından da son derece önemlidir. Klasik Türk edebiyatında İstanbul, Bağdat, Şam, Halep, Mısır, Buhara, Semerkant, İsfahan, Mekke, Medine gibi adı sıkça anılan şehirlerin şiirsel malzeme olarak nasıl kullanıldığını tespit etmek, şiirin kültür coğrafyasını tespit etmek anlamına geleceği gibi kültür tarihini de ortaya koyacaktır.

Klasik Türk şiirinde Şam şehrinin anlatımına geçmeden önce Şam hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Halk arasında Şam ismi, Dımişk şehrine verilirse de asıl Şam, Arapça’da eskiden Suriye denilen daha geniş bir coğrafyanın adı olup merkezi olan şehrin ismi Dımişk (Dımişk, Dımaşk)’tır. “Dımişk” isminin kökeni hakkında araştırmacılar farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. Bir rivayete göre, tarihi kayıtlarda Dımişk milattan önce 1500 yılından itibaren zikredilir. İlk defa Luksor’da Karnak tapınağındaki yazıtlarda “Ta-ms-ku” şeklinde kaydedilmiştir. Amarna tabletlerinde ise Akkadca “Di-maş-ka” olarak geçmekte ve bu ismin Semitik öncesi bir kökene sahip olduğu kabul edilmektedir (Tomar 2010: 311). Güneyinden akan Bereda Çayı ve onun suladığı Gota Vahası; bu münbit yerde yetişen her türlü ve meyve ağaçlarıyla “Yeryüzü cenneti” gibi güzel bir muhit olduğundan, ilk gelen insanlar burada hemen bir yerleşim yeri kurduklarından; “acele bir şekilde inşa ettiler” manasına gelen “d-m-ş-k” kökünden türediği de rivayet edilir. Soyu Hz. Nuh’a dayanan Dimâşk b. Kânî veya Dimaşk b. İrem veyahut Ceyrûn b. Sa’d tarafından kurulduğu için bu ismi aldığı da söylenmektedir. Kabil’in Habil’i burada katletmesinden dolayı, “Dem” ve “Şak”, “iki kardeş böldü” manasına gelen iki kelimeyle de ilişkisi vardır (Bedir 2009: 498-499). Başka bir inanışa göre ise Hz. İbrahim’in “Dimeşk” isimli bir oğlu varmış ve bu şehri o kurmuştur (Harmancı 2009: 234). Kelime, Avrupa dillerine Damas, Damascus, Damasco gibi şekilleriyle Yunanca Damaskos (Δαμασκός)’dan geçmiştir. Eski Aremice’de Darmeşeq (ܕܪܡܫܩ) “iyi sulanmış yer” demektir. Kelime, M.Ö 14 yüzyıla ait Amarna yazılarında, Akkad dilinde Dimaşqa olarak geçmektedir (<http://tr.wikipedia.org>).

Şam ise (eş-Şam) kelime anlamı itibarıyla, “sol” demektir. Buraya Hz. Nuh’un oğlu Sîm’e (Sam, Shem) nispetle, “Şîm’in yurdu” anlamına gelmek

suretiyle “Bilad-ı Şam” denmiştir. Bu kelime Süryanice “Şam”, İbranice “Şîm” olarak zikredilir (Bedir 2009: 498).

Şam, H. 927 yılından itibaren kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve bir süre sonra Osmanlı devletinin bir paşalık merkezi olmuştur. Dımışk olarak bilinen adını da Arapça kaynaklarda bütün Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şam’a terk etmiştir. Ülkenin güneybatısında bulunan şehir Antilübnan (Cebelüşarkî) dağlarının doğu eteklerindeki Kasiyun dağı ile Badiyetüşşam adı verilen çöl sahası arasındaki bir vahada (Guta vahası) kurulmuştur. Çölün yanı başındaki bu yeşil alan varlığını, Antilübnanlardan doğarak Utaybe bataklıklarında kaybolan ve şehrin ortasından geçen Bereda (Barada) suyuna borçludur. Üzerinde kesintisiz yerleşim görülen en eski şehir olduğu rivayet edilen Şam’ın Hz. Nuh’un oğlu Sam veya torunları tarafından kurulduğuna ve Hz. İbrahim’in burada doğduğuna dair rivayetler mevcuttur. Şam çevresinde MÖ 4000’lere kadar giden yerleşim olduğuna dair arkeolojik kanıtlar vardır (Tomar 2010: 311).

Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren “Şam-ı Şerif” olarak adlandırılan şehir ve bölgesi refah içinde yaşama imkânı bulmuştur. Ticaret ve bilhassa hac bu refahın başlıca sebepleridir. Hükümdarların mukaddes mekânlar dolayısıyla hacca özel bir değer vermelerinden Hac yolu üzerinde bulunan Şam da kervan kabilelerinden büyük oranda faydalanmıştır. Bu kabilelerde yer alan ya da çeşitli vesilelerle burada bulunan şairler tabii olarak bu bölgeye ait coğrafi, ekonomik, kültürel, toplumsal olay ve unsurlara ait gözlemlerini eserlerine taşımışlar; böylece Şam, Bağdat, İsfahan, Buhara, Semerkand gibi şehirlerle birlikte kendinden en çok bahsedilen şehirlerden biri olmuştur.¹

Klasik Türk Şiirinde Şam-ı Şerif

1. “Şam” Kelimesi ve Çağrışımları

¹ Klasik Türk Şiirinde Şam-ı Şerif başlığıyla hazırlanan bu makalede Şam’ın şiirdeki genel görünümünün sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın boyutları göz önüne alınarak özellikle bazı eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. Öncelikle bir başlık ya da bir bölüm halinde Şam’la ilgili anlatımlara yer veren Vücut’ün *Hayal u Yar* (Aydemir, 2007), İbrahim İbn-i Balî’nin *Hikmetname* (Altun, 2003), Bosnalı Muhlis’in *Delil’ül-Menahil ve Mürşidü’l-Merahil* (Coşkun, 2007) adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Ön araştırmalar sonucu taranan divanlardan ise bir kısmı elenmiş, konuya katkı sağlayacağı düşünülen Ahmet Paşa, Necatî, Enveri, Ahi, Emri, Karamanlı Aynî, Kaimi, Sivaslı Suzi divanlarından beyitler seçilmiş; bilimsel çalışmalarda yer alan bu konuyla ilgili kimi örnek beyitlerden de istifade edilmiştir. Ayrıca Şam’la ilgili gözlemlerin dikkat çektiği Evliya Çelebi’nin *Seyahatnamesi*, Nabî’nin *Tuhfetül-Harameyn* gibi mensur eserlerden de faydalanılmıştır.

Şam'a ait çeşitli öğeler ve "Şam" kelimesinin özellikle "akşam" anlamı etrafında oluşturulan çeşitli tamlamalar klasik Türk kültür ve şiirinin malzemelerinden olmuştur. Şam kelimesine nisbet ye'si getirilerek oluşturulan "Şamî", kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Kelime anlamı *Şamlı, Şam şehriyle ilgili* demek olan Şamî, Osmanlı fethinden önce Şam ve civarında kullanılan gümüş para olup "Sikke-i Şamî'de denirdi (Sertoğlu 1986: 321). Şamî, aynı zamanda yüzdeki ben, akşamcı, yani her akşam işret eden kişi anlamında kullanıldığı gibi zenci anlamına da gelmektedir (Onay 1992: 385). *Şam-ı ecel, şam-ı hicran, şam-ı fena, şam-ı firak, şam-ı hasret ve şam-ı gariban* tamlamaları birinin defnedildiği günün akşamı için kullanılan tamlamalardır. Bunlardan Farsça *garipler akşamı anlamına gelen şam-ı gariban* Şi'a'ya göre, Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının başına gelen musibetin akşamını (11 Muharrem gecesi) ifade eder (Cebecioğlu, 2004:593). Tamlama daha sonra gerçek anlamıyla *garipler, yalnızlar akşamı* anlamında da kullanılmıştır.²

Klasik Türk şiirinde Şam, daha çok kelimenin *akşam* anlamını çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılır. Akşam kelimesinin karalık, siyahlık ifade etmesi nedeniyle çoğu zaman sevgilinin saçıyla beraber anılır. Ayrıca yanaktaki bene Arapça "şame" denir, bu bir güzellik simgesidir. Şam, kelimesi bazen de belirme (ta'ayyun) perdeleri ve çokluk olarak tanımlanmıştır (Cebecioğlu 2004: 593) Enverî'ye (ö. 1547) ait aşağıdaki beyitte Şam, hem sevgilinin saçı hem de Kabe yolunda bir durak olan Şam şehrini ifade eder:

*Geç gönül zülfi hevâsından ruh-ı dil-dârı gör
Ka'be'ye azm it yûri kalma diyâr-ı Şâm'da*

Enverî (Kurnaz-Tatçı 2001: 179)

Şam kelimesi siyahlık anlamını verdiği zaman daha çok Rum kelimesiyle beraber bir tezat oluşturacak şekilde kullanılır. Anadolu yerine kullanılan Rum klasik Türk şiirinde, burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için Habeş, Zenci ve Zengibar ile karşılaştırılmış, sevgilinin yüzü yerine kullanılmıştır (Pala 1992: 413):

*Gül yüzünderken gönül kıldı temâşâ sünbülün
Rûm'da bir er diyâr-ı Şâm'ı seyrân eyledi*

Enverî (Kurnaz-Tatçı 2001:187)

² Tanzimat dönemi şair ve yazarlarından Muallim Nâcî'nin İ'nin *Şâm-ı Garibân* başlıklı şiiri yalnızlık konusu üzerine kurulmuştur. bk. Abdullah Uçman, *Muallim Naci*, Timaş Yay., İstanbul, 1998.

*Çîn-i zülfinden nigâr el urdî nâ-geh yüzine
Didi tâlib Rûmdan leşker çıkar Şâm üstine*
Ahmet Paşa (Tarlan 1992:252)³

2. Şehrin Adıyla İlgili Değerlendirmeler

Evliya Çelebi, Tufandan sonra Hz. Nuh'un önce Musul yakınlarında Cudi dağı eteklerinde Cude şehrini inşa ettiğini, ardından Halep ve Şam şehrinin bina edildiğini nakleder. Evliya Çelebi, Şam'ın Hz. Nuh'un oğlu Sam tarafından kurulduğunu ve şehrin isminin Sam'dan galat olduğunu bildirir.⁴

Aşağıdaki beyitlerde Şam isminin, Hz. Nuh ve oğlu Sam ile ilgili rivayetlere dayandığı belirtilmektedir.

*Binâ itmiş bu şehri ibn-i Nûh Sâm
Anunçün dirler ana belde-i Şâm*
Muhlis (Coşkun 2007: III)

*Dımışka dirler ad eyle ki Şâma
Dimişler ana dâru'l-Nûh nâmı*
Balî (Altun 2003: 183)

3. Şam'ın Kudsiyetiyle İlgili Rivayetler:

Şam, İslam'ın intişarından sonra da kutsal bir şehir olarak değerlendirilmiş; Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra dördüncü kutsal şehir olmuştur.⁵ Osmanlıların burayı "Şam-ı Şerif", "kutsal Şam" diye nitelendirmeleri İslamî rivayetlerden kaynaklanmaktadır (Toueir 2010: 335).

³ Klasik Türk şiirinde sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla Şam arasında ilginin kurulduğu bu beyitlerin yanı sıra Karamanlı Aynî'nin "Şâm" redifli gazeli baştan sona bu konu üzerine yazılmış bir manzumedir. (Mermer 1997: 571-572)

⁴ *Evvêlâ ihvân-ı zevî'l-ukûle pûşîde olmaya kim be-kavl-i ibn Abbâs edîm-i arzda bade't-Tûfân-ı Nûh aleyhi's-selâm ibtidâ Musul kurbunda cebel-i Cûdî dâmeninde şehri Cûde'yi binâ etdi. Hâlâ bir belidedir. Andan binâ-yı sâni Haleb'dir. Andan binâ-yı sâlis bu şâm'dır. ibtidâ Sâm bin Nûh binâsıdır. Sâm'dan galat şâm derler. Bu şehir ibn âdem ile eyle ma'mûr oldu kim cennet-meşâm olup Hazret-i Nûh dahi gelüp tavattun etdi* (Kahraman 2011, IX: 259).

⁵ Şam İslamiyetten önce de kutsal bir şehir sayılmaktaydı. Şehir bu dönemdeki kudsiyetini, yakınlarında Tevrat ve İncil zamanlarından kalma bir mabet bulunan Barada nehrine borçludur. Bu mabette önceleri, Hava ve Bereket Tanrısı Hadad'a, daha sonra Jupiter'e, Bizans döneminde Yahya Peygamber'e dini merasimler yapılmıştır. Bizzat antik dönemin yazarları da eserlerinde Şam'ı mukaddes bir şehir olarak nitelendirmişlerdir (Toueir, 2010:335).

İslamî kaynakların en önemlisi olan Kur'an-ı Kerim'de Şam ismi zikredilmez. Fakat, tefsirlerde, Fecr suresinde⁶ adı anılan İrem'in Şam olduğu (Bedir, 2009:499), Mü'minun suresinde⁷ Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'in yerleştirildiği bildirilen yerler arasında Şam'ın da bulunduğu rivayet edilmektedir. Neml Suresinde⁸ adı geçen Karınca Vadisi'nin ise Şam, Taif ya da Yemen gibi karıncası çok olan bir yer olduğu da müfessirlerce belirtilmektedir (Karaman vd., 2007, IV: 27, 90)

Mesela, Balî (15.yy), Fecr suresinden yaptığı iktibaslarla Şam'ın bu surede adı geçen İrem olduğunu söylemektedir:

*Meger bir şeh'r var 'âlemde meşhûr
Dımışk adlu latîf u hûb ma'mûr*

*O şeh'rün Şâm arzıdur bilâdı
Hudâ didi ana zâtu'l-imâdî*

*Ne şeh'r ol kim gülistân-ı İremdür
İremden bil ki [anı] muhteşemdür*

*Anun hakkında lem yuhlek gelüpdür
Ne kim Kur'ânda geldi hak gelüpdür*

Balî (Altun 2003: 182)

Şam'la ilgili olarak şu hadislerde önemli bilgilere yer verildiği görülmektedir. "Ahir zamanda bir fitne olacak. Onda insanlar, altının madenden çıkarıldığı gibi çıkartılacak. Şam ehline sövmeyiniz. Sadece şerlilerine sövünüz. Çünkü orada ebdal vardır", "Hayr onda ondur. Dokuzu Şam'da biri ise diğer beldelerdedir. Şer de onda ondur. Biri Şam'da dokuzu diğer beldelerdedir. Eğer Şam ehli bozulursa sizde hayır yoktur.", "Allah'ın yeryüzünde seçtiği bölge Şam'dır. Yarattıklarının ve kullarının seçkinleri de oradadır. Ümmetimden bir cemaat hesapsız ve cezasız olarak cennete girecektir." "Kim Şâm'dan başka bir

⁶ "(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd'un kavmi) Ad'e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e, vadide kayaları oyan (Salih'in kavmi) Semûd'a, kazıklar sahibi Firavun'a ne yaptığını görmedin mi?" (Fecr, 89/6-10.)

⁷ "Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik." (Müminûn, 23/50.) Nabi, Tuhfetü'l-Harameyn'de bu sureden iktibas yaparak Şam'ı tavsif eder, Aşağıdaki alıntıda yer alan *rebve* kelimesi ayetten iktibastır: *Ol ma'mûre-i dil-ârâya gülşen-i kadîm-i nazm-ı kerîmde bi'l-ihtisâs zikri cârî olan rebve-i zât-ı karârdan heft-cûy-ı kevser-sirişt tevârüd idüp...* (Coşkun 2002: 193)

⁸ "Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi." (Neml, 27/18.)

yere çıkarsa Allah ona kızar, kim de başka yerden oraya gelirse Allah ona rahmet eder.", "Şam'a ne mutlu! Rahmanın melekleri kanatlarını onlar üzerine yayıyorlar" (Ünal 2000: 74-77). Vakıa suresinde yer alan "birçok meyveler içindedirler" (Vakıa, 56/32) ayetiyle ilgili olarak bir bedevinin "cennette meyve var mıdır?" şeklindeki sorusu üzerine Hz. Peygamber, Tûba ağacının cennette bulunduğunu söylemiş ve muhatabının seviyesine göre hareket ederek bu ağacı Şam'daki ceviz ağaçlarına benzetmiştir.⁹

Balî, Şam'ın enbiya ve evliya merkezi olduğunu, üçler, yediler, kırklar makamı olduğunu söyledikten sonra yukarıdaki hadis rivayetlerinden "Hayr onda ondur. Dokuzu Şam'da biri ise diğer beldelerdedir. Şer de onda ondur. Biri Şam'da dokuzu diğer beldelerdedir" ve "Allah'ın yeryüzünde seçtiği bölge Şam'dır. Yarattıklarının ve kullarının seçkinleri de oradadır." şeklindeki hadis-i şeriflere göndermede bulunur:

*Hadîs içre dimîşdür hayru'l-enâm
Kılıpdur hayr-hak on 'öşr-i aksâm*

*Tokuz 'öşrini Şâma virdi mâhid
Yidi iklimi virdi 'öşr-i vâhid*

*Didi on 'öşr idüpdür şerri kassâm
Kalamı özge mülke birine Şâm*

...

*Hakun oldugı-çün hayru'l-bilâdı
Ana sâkin kılur hayru'l-'abâdı*

Balî (Altun, 2003:128)

*Dimîşdür fahr-ı 'âlem şâh-ı kâyin
Dımışkun hakkına hayru'l-medâyin*

Balî (Altun, 2003:183)

Sahihliği tartışmalı olan fakat hayli kabul gördüğü anlaşılan bir hadis-i şerifte Hz. İsa'nın Şam'da bulunan bir köprüye ya da daha çok kabul gören bir rivayete göre, Emeviye Camiiindeki Ak Minareye (*el-Minaratu'l-Beyda*) ineceğine

⁹ Utbe İbn Abdussülemi şöyle rivayet ediyor: Bir bedevi Resulullah'a gelip Havz'ı sordu. Ve cennetten bahsetti. Sonra da "Cennette meyve var mıdır? diye sordu. Resulullah da buyurdu ki: "Evet orada bir ağaç vardır ki, ona Tûbâ denilir." buyurdu. O zat "ya Resulullah! Bizim arazimizdeki hangi ağaç ona benzer?" dedi. Resulullah: "Senin arazindeki hiçbirisi ona benzemez. Sen hiç Şam'a gittin mi? Orada ceviz denilen bir ağaç var ki bir gövde üzerine biterek yukarısı-yani dalları- yayılır. İşte bu ağaç Tûbâ ağacına benzer buyurdular..." (Yıldırım 2007, 300.)

dair ifadeler yer alır.¹⁰ Vücudî ve Azmizade Haletî, aşağıdaki beyitlerde Hz. İsa'nın Şam'da Ak Minareye ineceğine dair bu inanışa yer vermişlerdir:

*Şerefesi bu burc u bârûsına
İne 'İsî anun minâresine*

Vücudî (Aydemir 2007: 20)

*Menâr-ı Hazret-i İsbâya çıkdı Şâma geldükde
Görenler 'adl u dâdın çıkdı zann itdi Mesîhâyı*

Haletî (Yeniterzi 2010: 326)

Şam'ın kudsîyetine dair yaygın inanışlardan biri cennetin Şam'ın altında olduğu şeklindeki görüştür.¹¹

*Bu hadîs içre ki Şâm altı durur bâğ-ı Naîm
Zâhidâ sâye-i zülfinde ruhın cennet bil*

Necatî (Turan 2009: 145-146)

*Zülfüne nisbet ya alnun ola Cennet yâ ruhun
Çünkü Şâmın bâğ-ı huld altında yâ üstindedür*

Necatî (Tarlan 1992: 204)

*Cennet kohusı gelmege başladı meşâma
Yaklaşdı gibi kâfilemüz menzil-i Şâma*

Üsküblü İshak (Yeniterzi 2010: 326)

¹⁰ Hz. İsa'nın Şam'da ineceği yerler ve rivayetlerde Şam şehrinin öne çıkmasının sebepleri için bk. Tuğlu 2006: 85-87; Evliya Çelebi Ak Minareyle ilgili hadisi sahih kabul ederek minareyle ilgili şu bilgileri verir: *Ammâ câmi' içinde cânib-i şarkında Hazret-i İsbâ minâresi: Hadîs-i sahih ile müsbetdir ki âhir zamânda Hazret-i İsbâ câmi'-i Ümeyye'nin cânib-i şarkisine nüzûl ede. Cümle muhaddisîn-i Şâm nüzûl-i İsbâ bu minâre-i âli olmak üzre mütteliklerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. İki yüz on üç kademedir. Her kademesi ikişer karışdır. Ve üç karış bir zirâ'-ı Mekkîdir. Bu hisâb üzre minâre-i İsbâ tâ zirve-i a'lâsına varınca (---) arşındır. Ve (---) tabakadır. Her tabakada kibâr-ı evliyâullâh hücreleri vardır ki anda erba'în çıkarırlardı. Ve hâlâ yetmiş seksen kadar sulehâ-yı ümmetden münzevî kimesneler vardır* (Kahraman vd., 2011, IX: 263).

¹¹ Aynî'nin İstanbul vâsfinda yazdığı bir şiirde aynı inanış İstanbul için dile getirilmiştir:

*Şehr-i a'zam kim binâsı gerçi mâ ü tıydedür
Ya anun üstindedür cennet yahud altındadır
Bu haber kim söylenür hem zâhir ü bätındadır
Revnakı bu kâ'inâton şehr-i Kostantindedür* (Pala 2010: 190)

4. Şam'ın Coğrafi Güzelliği

Şam, coğrafi güzelliği ile de şiire konu olmuştur. Şairlerin bu konuyla ilgili gözlemlerinde yer yer şehrin iklimi, suyunun güzelliği, halkının olumlu ve olumsuz özelliklerine de değinilmiştir. Bosnalı Muhlis (18.yy), aşağıdaki beyitlerinde Şam'ın İstanbul'dan büyük olduğunu, su ve nehirlerinin Anadolu'da bile bulunmadığını, bahçelerinin ve evlerinin cenneti andırdığını, nar, limon, üzüm, zeytin gibi meyveleri ve düzgün ağaçları olduğunu söyler:

*Sitanbuldan vesî' dür cirm-i şehri
Bilâd-ı Rûmda yok mâsı nehri*

*Riyâzıyla büyût-ı lâ-nazîri
'Adîmü'l-mîsl Firdevsdür nazîri*

*Rümân [ü] lîmon a'nâb ile meşhûn
Heme eşcârı müsmir kadd-i mevzûn*

*Fevâkih cins ü nev'i cümle mevcûd
Olur hâsıl şehirde cümle maksûd*

*'Aded yok zeyt eşcârına şehri
Yere inmiş gibi bâğı sipîhrün*

Muhlis (Coşkun 2007: III)

Vücutî de şehrin havasını, mesire yerlerini ve şehrin güzellerini tasvir eder:

*Âbı dil-cû hevâsı 'îsî-dem
Seyri komaz gönülde gussa vü gam*

*Çemeni safhasında cedvel-i âb
Vasf olınsa olurdu başka kitâb*

*Toludur dil-ber ile her câyı
Mâh-rûlar velîk hercâyî*

Vücutî (Aydemir 2007: 20)

XIII. yüzyıl şairlerinden Ahmed Fakih de *Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi's-şerîfe* adlı eserinde bir grup arkadaşıyla hacca giderken gördüğü Şam, Kudüs, Mekke ve Medine kentleri ile orada ziyaret ettiği kutsal yerleri anlatır (Mazıoğlu 1974: 13). Özellikle Kudüs, Mekke ve Medine şehirleri ile ilgili dikkatli gözlemlerin yer aldığı bu eserde *Fî Zikri Vasfi's-Şâmi'l-Mübârek* başlığıyla Şam'da bulunan

mescitlerden, şehrin tabii güzelliklerinden ve şehir halkının misafirperverliğinden söz edilmektedir.

*Çıkup Şâm ehli bizi karşıladı
Görübün bizi hoş şâzılık itdi*

*Hakun toksan tokuz rahmeti anda
Ki yapılmış görün mescidler anda*

*Yidi ırmak akar şehrin ucına
Hatâdur benzedürsem Rûm u Çîne*

*Toyar kişi anun ni' metlerine
İrüp konduk bir gün bir hân içine*

*Gidişde anmaz imiş evin âdem
Dönişde üşer imiş başına gam*

*Düşer imiş oğul kızı firâkı
Bedel olmaz köyine Şâm 'Irâkı*

Ahmed Fakih (Mazıoğlu 1974: 40)¹²

5. Şam Güvercini

Klasik Türk şiirinde hamâm, hamâme ve kebûter adlarıyla anılan güvercin Şam'la birlikte de kullanılır. Şamî güvercin, tıpkı, Bağdadî, Cavî, Mekki, Mısırî, Halebî, Hünkarî güvercinleri gibi postacılıkla şöhret bulmuş güvercin

¹² Şam coğrafi güzelliklerinin vâsıf edildiği benzer beyitler için bk. Altun, 2003: 182-183. 1678'de Hac yolculuğuna çıkan Nabî'nin yolculuğunu kaleme aldığı *Tuhfetü'l Haremeyn* adlı eserinde de o dönemdeki Şam çarşıları, kahvehaneleri, camileri, hamamları ve evleri üzerine dikkatli gözlemler yer alır. Eserde Şam'la ilgili *Ameden der-diyâr-ı Şâm-ı Şerif, Zikr-i Vâsıf-ı Sevâd-ı Şâm-ı Şerif, Zikr-i Evsâf-ı Kahve-hâne-i Şâm, Zikr-i Evsâf-ı Câmi'-i Emevî, Zikr-i Evsâf-ı Sâlihîyye-i Şâm, Zikr-i Fermân berây-ı Şehrâyin, Nehzat ez-belde-i Latife-i Şâm* başlıkları altında o dönemin şehir ve sosyal hayatına dair bilgiler yer alır. Bu eserden *Zikr-i Vâsıf-ı Sevâd-ı Şâm-ı Şerif* başlıklı bölümde Şam'ın coğrafi güzellikleri ile ilgili şu bilgiler yer alır: ... *Ol ma'mûre-i dil-ârâya gülşen-i kadîm-i nazm-ı kerîmde bi'l-ihtisâs zikri câri olan "rebve-i zât-ı karârdan heft-cûy-ı kevser-sirişt tevârüd idüb bi'l-cümle emâkininde câri ve mânende-i rûh-ı hayvânî mecmû'-ı mevâzi'ına sârî olmagın bi'l-cümle hâne-i teng u ferâh-ı sıgar u kibârınun mevâzi'-ı 'adidesinde sâk-ı simîn ü semîn-i hûbân-sıfat âb-ı sâf müteselsilü'l-vürûd ve sûret-nümâ-yı şerâyîn-i ecsâm olduğından gayrı elbette ruhâm-ı âyîne-fâmdan bir havz-ı mütenâsib-endâm sâhte-i dest-i iltizâm olmuştur. Riyâz-ı nüzhet-âyini âb-horde-i kâse-i ihsân-ı hıyâz olmagın nihâlistân-ı riyâz dahı dūş-ı hıyâza evrâk u ezhârdan nev-be-nev libâs-ı hil'at-ı rengîn ile edâ-yı şükr-i ni'met itmededir.* (Coşkun, 2002:193-194). Nabî, Divanında da Şam şehri ile Halep'i karşılaştırmış Halep'in *mal ü menâl* ile, Şam'ın güzellik ve güzelleriyle öne çıktığını ifade etmiştir. Şiir için bk. (Bilkan, 1997, 11:832)

çeşitlerindedir (Ceylan, 2007: 101)¹³ Necatî Bey’in meşhur döne döne redifli gazelinde yer alan aşağıdaki beyitteki “Şâm” kelimesinin sadece akşam anlamına gelmediği, ikinci mısradaki bahsedilen güvercinin Şam güvercini¹⁴ olduğunu çağrıştıracak şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

*Şâm-ı zülfünle gönül mülki harâb oldu deyü
Sana iletirdi kebûter haberi döne döne*

Necatî (Tarlan 1992: 360)

16. Yüzyıl divan şairlerinden Enverî'nin şiirlerinde de *Şamî kebuter* sıkça kullanılan bir unsur olarak dikkat çeker:

*Şâhin-i şemsi görüp Şâmî kebûter mânend
Çarh burcında uçar ey dil-i âvâre kamer*

Enverî (Kurnaz-Tatçı 2002: 75)

*Saklaram Enverî zülfeyni hayâlin yârün
Kafes-i dilde iki Şâmî kebûter yirine*

Enverî (Kurnaz-Tatçı 2001: 169; ayrıca: 67,93)

6. Şam Askeri

Şam'ın bir yerleşim yeri olması hasebiyle bir orduya sahip olması ve başta Muaviye ile Yezid olmak üzere Hz. Hüseyin üzerine ordu sevk eden Emevî hanedanına mensup olanlara Şamî denilmesi (Onay, 1992:385) asker kelimesinin sık sık Şam'la birlikte kullanılmasına sebep olmuştur. Necatî'nin aşağıdaki beytinde Şâmî kelimesi Şam askeri karşılığında kullanılmıştır:

*Şâmîler itmesün deyü ikide bir hüçüm
Götürdi zülf kâ'idesin yüzden ehl-i Rûm*

Necatî (Tarlan, 1992:310)

¹³ Güvercin ırkları arasında bugün *İstanbullu* olarak tanınan bir kuş cinsinin dünyada *Damascus* ya da *Damascene* olarak bilindiği görülmektedir. <http://guvercinciyiz.blogcu.com/03.01.2008>

¹⁴ İstanbul'da kuşbazlar arasında bu tür güvercin beslendiğinden Evliya Çelebi şu şekilde bahseder: *Dükkan 50, neferât 600, bunların piri yoktur. Bunların hakkında atalar kuşbâzı kumarbâzı, anları katleden gâzî demişler. Bir alay şûm u mezmûm kavmdir. Amma İslambol çelebilerinin mirasyedileri anası altından elli guruşa yumurtasın alup kendi güvercini altına koyup yavru çıkarup remmâsiyla âsumâna urûc idüp hevâdan zemîne nüzûl etdikde takla ata ata zemîne düşüp bazısı helak olur. Bu güne taklabâz, pal ve şeber ve cevizi ve Şâmî ve Mısrî ve Bağdâdî ve münakkat ve alara ve peleng ve çıbar ve şeber ve kızıl ala ve kara ala ve tekir ala ve çakır ala ve habâr ala ve sâde kut ve tâch kut ve çakşırılı kut, bu kadar elvan kebûter hümmâmları besleyüp kâr ederler.* (Kahraman vd., 2011, 1: 317)

*Hatt-ı siyâhî 'aksini eşkümde dir gören
San kim geçer cihân suyunu Şâm leşgeri* Ahî (Kaçalın, 56)

7. Şam'da İmal Edilen Savaş Aletleri

Şam, savaş aletleri bakımından da kendisine çokça atıfta bulunulan şehirlerin başında gelir. Şamî kılıç (şemşir,tığ) eskiden yalnız Şam'da yapılan ve daha çok savaşlarda kullanılan bir çeşit kılıç türüdür. 19. yüzyıldan sonra Avrupada da yapılan ve keskinliği ile ün kazanan bu kılıç türü çok ince madenden üretilmiştir. Şam'da yapılan Dımişkî hançer (Pakalın, 1983, II: 451), buraya nispetle Dımişkî olarak anılan kılıç namlusu da Şam'da imal edilmiştir. Emrî'nin kılıcı, Ahmet Paşa'nın zırhı, Enverî'nin mızrağı ve Ahmed-i Daî'nin yayı andığı aşağıdaki beyitler Şam'ın savaş sanayinde oldukça önemli bir merkez konumunda olduğunu göstermektedir:

*Dûd-ı âh-ı 'âşıkı bir Şâmî şemşir eylemiş
Çarh cellâd olmaga beñzer ki tedbîr eylemiş*
Emrî (Saraç e-kitap: www.kulturturizm.gov.tr)

*'Ömr-i hasmına şebîhûn etmek için her gece
Gök giyer Şâmî zırh mehdên düzer miğfer güneş*
Ahmet Paşa (Tarlan 1992: 66)

*Bir Şâmî nîze almış ele ucı zer-nişân
Tağıtdı cünd-i şâmı gelüp iy nigâr şem'*
Enverî (Kurnaz-Tatçı 2001: 114)

*Birinin kaşları genc aya benzer
Galat didüm Dımişkî yaya benzer*
Ahmed-i Daî (Alpay,1973:339; ayrıca 381, 392)

8. Şam Kumaşları

Kumaş, Şam bölgesinin önemli ticari mallarından biridir. Halep, Hama, Humus taraflarında ipekli, yünlü, pamuklu bazı kumaşlarla sade veya işlemeli döşeme kumaşları, dokumalar imal edilmiştir (Şemseddin Sami, IV:2827) Bu bölgelerden özellikle Halep'in ticari hayatında kumaşın önemli yeri vardır. Halep kumaşları, özgüsü ipek, atkısı yün olan özellikli bir kumaştır. 1762 tarihli bir belgede, Halep'te üretilen 43 çeşit kumaşın adı verilmektedir (Raymond, 1995:188-189; Kurnaz, 2007:619). "Ağbanî" denilen, üzeri âbânî ve sûzenî tekniğinde işlemlerle süslenen pamuk veya ipekten düz bezin çeşitleri arasında Halep örneği de bulunmaktadır. Günümüze ulaşan örneklerden hareketle, ipekli,

ipekli-pamuklu ve pamuklu olarak dokunan Osmanlılar dönemi Halep kumaşlarının *alaca*, *harîr*, *kutnî/kutnu*, *sevâî* ve *döşemelik* gibi türleri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵ Dımişkî olarak bilinen ve ipek ve ketenle karışık olarak dokunan kumaş türü çiçek ve bezemeleri kabartma olup perdelik ve döşemelik olarak kullanılmıştır. Sonraları Venedik ve Cenova'da taklitleri dokunan bu kumaş Dımişkî'den bozma olarak Damasko olarak da tanınmıştır (Sertoğlu, 84) Şam (Dımişk)ın da özellikle ipek kumaşlarının, pamuk ve yün dokumalarının meşhur olduğunu *Kamusu'l-Âlam*'dan öğreniyoruz (Şemseddin Sami, IV:2827). Sevgiliyi vafederken Emrî, aşağıdaki beytinde Şam işi, düz ve donuk olan bir çeşit ipekli kumaşı (tafte), Enverî, üstü ipek altı pamuk ipekli kumaşı (atlas), Ahmed-i Dai ise ipek kumaşı (kemha) kullanır. Vazih (ö. 1831) ise sevgilinin giyindiği Şam kumaşındaki altın beneklerin yıldızları andırdığını söyler:

Zülfün ile tolanurlardı 'izârun gülşenin
Miskî Şâmî tafte geymişdi gördüm kâkülün

Emrî (Saraç e-kitap: www.kulturturizm.gov.tr)

Sana bir müşki Şâmî atlas itmiş zülf-i şeb-rengün
İşitdüm ki yaraşur eğnüne iy mâh-ı tâbânım

Enverî (Kurnaz-Tatçı 2001: 137)

Kimi zer-baft kemhâ-yı Dımişkî
Añadur zînet ehli cümle 'ışkı

Ahmed-i Daî (Alpay 1973: 380)

Vâzih yine giyinmiş o meh bir kumâş-ı Şâm
Kevkeb gibidür anîñ o zerrîn benekleri

Vazih (*Divan-ı Vazih*: 8^b)

9. Şam Gülü

Şam gülü (*Rosa damascena*) bugün ülkemizde Isparta gülü, yağ gülü olarak da bilinen, Isparta ve Burdur bölgeleriyle İnegöl köylerinde gül yağı elde etmek için yetiştirilen gül çeşididir (Baytop 1994: 123). Kaimî, aşağıdaki beytinde Şam gülünden (verd-i Dımişk), Zatî ve Yahya Bey ise Şam'da üretilen gül suyundan bahseder:

¹⁵Kumaş, özellikle Nabî'den sonra Klasik Türk şiirinde şiir bağlamında bir imge olarak kullanılmıştır. Nabî'nin bu imgeyi kullanmasında, Halep'te yaşadığı yılların rolü vardır. Şair, bir beytinde, İstanbul sanat çevrelerine sunduğu şiirlerini, yeni Halep kumaşı olarak ifade eder:

Sûdâgerân-ı şehri Sitanbul'a arz ider

Nabî bu nev-kumâş Haleb yâdigârdur (Kurnaz 2007: 620)

*Bakcada köşki verd-i Dimaşkı
Bülbül-i 'aşkı derdile var ol*

Kaimî (Aydın 2007: 38)

Arak tamdı saçından ârızı üzre didi Rûma

Bu müşğ ile mürebbâ gül suyudur Şâmdan geldi

Zatî (Keskin 2005: 288)

*Görinen şebnem degül lutf ile Ka'be yolların
Her gice Şâmî gülâb ile sular Kerrûbiyân*

Yahya Bey (Keskin 2005: 294)

10. Şam Mutfağı

Ne Şam'ın şekeri ne Arab'ın yüzü deyiminde konu edildiği gibi Şam'ın şekeri meşhurdur. Vazih, aşağıdaki beytinde doğrudan bu deyme yer verir.

*Ne siyeh zülf-i mu'attar ne leb-i la'l-i teri
İstemem ne 'Arabın yüzü ne Şâmın şekeri*

Vazih (*Divan-ı Vazih*: 9^b)

*Nev-hatânın pür-halâvet bûse-i cân-perveri
Cümleden şîrîndir Şâmın nebâtî sükkeri*

Haşmet (Yeniterzi 2010: 327)

Bir çeşit kül çöreği olan "kâk" da Şam'a mahsustur:

*Şems-i rûyı ile Şâm kâkına dönmiş bedeni
Şerbet-i la'le kırılmış gibi bekler nevbet*

Refî-i Kalayî (Yeniterzi 2010: 327)

Muhlis'e ait aşağıdaki beyitlerden Şam'ın helvasının da meşhur olduğunu öğreniyoruz. Muhlis Tebük'te bulunduğu sırada Şam helvasının Tebüklü esnaf tarafından hac yolcularına satıldığını söylemektedir:

*Suyı bu menzilün helvâ-yı Şâmî
Mu'attar mî-küned cân-râ meşâmî*

Muhlis (Coşkun, 2007: 91)

*Şa'îr ü peksimat helvâ-yı Şâmı
Satar huccâca tüccârân-ı 'âmî*

Muhlis (Coşkun, 2007: 96)

II. Şam Mimarisi

Şiirlerde mimariyle ilgili adı anılan başlıca eser Emeviye (Ümeyye) Cami'idir. Emeviye Cami'i, Emeviler devrinden Suriye'de kalan en önemli ve en büyük eserdir. Cami'in bulunduğu yerde M.Ö. 1. yy.da Romalılar tarafından Jüpiter adına yapılmış bir tapınak bulunmaktadır. Halife Velid (705-715), Medine Cami'inin planına uygun düşen bu camii 706-714 yılları arasında yaptırmıştır. Velid zamanında caminin süslemeleri çok güzelmiş. Duvarları ve kubbeyi süsleyen yıldızlı bir zemin üzerinde pırıldayan yeşil ve kahverengi mozayiklerin de bir bahçe kadar güzel olduğu rivayet edilmektedir (Yetkin, 1984:18-19).¹⁶ Aşağıdaki beyitlerde Muhlis, Emeviye Cami'inin Şam'ın şanına şan kattığını söyler, cennetten bir bahçe olarak gördüğü cami'i Şam'ın Ayasofyası olarak değerlendirir:

*Benî Ümeyyenün câmisi nâmı
İder zâyid hemîşe şân-ı Şâmı*

*Ayasufiyyesidür şehri-Şâmun
Ve hem bir ravzası dârü's-selâmun*

Muhlis (Coşkun 2007: III)

Hikmetname ve *Hayal u Yar* mesnevilerinde Emeviye Camisi müstakil bir başlık altında tavsif edilir. Bu caminin özellikleri *Hikmetname'de Fî Zikri Câmî'i-i Benî Ümeyye be-Dımişk* başlığıyla 15 beyitle anlatılır (Altun 2003: 184). *Hayal u Yar'da* ise, 17 beyitlik *Sifât-ı Câmî-i Benî Ümeyye* başlıklı manzumeye yer alır. Bu bölümde şair Emeviye Camisini, aşkların kiblesi olarak görür, mihrabını sevgilinin kaşına, minberini Allah'a ulaşan merdivene benzeter; Mescid-i Aksa ile kıyaslar, makam-ı Mahmûd'un burası olduğunu dile getirir ve Hz. İsa'nın bu caminin şerefesine ineceğini belirtir. Vücutü'nin yapıyla ilgili detayları verdiği beyitler şunlardır:

¹⁶ Dikdörtgen biçiminde olan, genişliği 136, derinliği 37 metre tutan caminin önünde üç tarafı revaklarla çevrili büyük bir avlu bulunmaktadır. Güneydoğu köşesinde 9. yüzyılda Hz. İsa minaresi, güneybatı köşesinde ise 1488'de Kayıtbay minaresi yapılmıştır. Kuzey duvarının ortasında, sahnın mihrabında bulunan el-Arus minaresi, 11. yy.da yapılmış yukarı kısmı dışında, caminin yapıldığı zamana ait olup kübik ve dar biçimiyle Doğuda ve Batıda model olmuştur. Caminin içi kible duvarına paralel iki sıra birbirine kemerlerle bağlı korent başlıklı mermer sütunlarla üç sahna ayrılmıştır. Bu iki sıra kemerin üzerinde sütuncuklara dayalı diğer iki kemer dizisi yükselmektedir. Doğudan batıya uzanan sahnları, bunlardan daha yüksek, kuzeyden güneye giden geniş bir orta sahnın keser. Burada kemerlerle dört sütuna oturan yüksek bir kubbe bulunmaktadır. Üstü ahşap kirişlerle, kemer atkı sistemiyle örtülmüştür. (Yetkin, age., s. 18-19)

*Bir sûtûnı o hâne-i dînün
Yeg bininden kulûb-ı sengînün*

*Anun içindeki imâd-ı ruhâm
Sanki saf saf cemâ'at-ı İslâm*

*Ol makâm olmasun mı ki Mahmûd
Tâkı ider rükû' u ferşi sücûd*

*Şerefesi bu burc u bârûsına
İne İsî anun minâresine*

Vücutî (Aydemir 2007: 30-31)

Balî'nin *Hikmetname*'de tasvir ettiği diğer yapılar Ablak Sarayı ve Baalbek kalesidir. Bunlardan Ablak Sarayı Sultan Baybars döneminde inşa edilmiştir. Siyah ve beyaz taş dizileriyle yapılan bu sarayın kalıntıları 20. yüzyılın başına kadar görülebilmekteydi (Breasted 1901: 315) Balî, *Fî zikri'l-Ablak be-Dımışk* başlığı altında Ablak Sarayını 13 beyitle tavsif eder. Şair sarayın siyah ve beyaz taşlardan yapıldığını, dünyada bir benzerinin bulunmadığını, altın ve gümüş işlemelerle bezeli olduğunu vurgular:

*Kara vü ağ taşdan kıldı bünyâd
Anun-çün Kasr-ı Ablakdur ana ad*

*Ki mislin yapmadı 'âlemde kimse
Nazîrin görmedi âdemde kimse*

*Yapan bir hendeseyle yapmış anı
Ki lutf-ıla cünûn ider cinânı*

*Pür olmuş nakş-ıla içi vü taşı
Boyanmış sîm ü zer dîvâr u taşı*

Balî (Altun 2003: 185)

Balî, *Hikmetname*'nin *Fî Zikri Ba'lbeki'l-mahrûseti bi'l-memleketi's-Şâmiyye ve mâbihâ mine'l-'acâyib* başlığı altındaki 15 beyitlik kısmında Balbek şehrinde ve özellikle kalesinden söz eder. Kalenin Hz. Süleyman tarafından yaptırıldığını, oldukça büyük taşlarla inşa edildiğini belirtir. Bu bölümden birkaç beyit şu şekildedir:

*Mu'allâ kal'adur hısn-ı mu'azzam
Yapılmış ulu taşlar ile muhkem*

*Velî üç taşı vardur bî-nihâyet
Uludur kamudan anlar begâyet*

*Uzunı her birinin otuz arşın
İni dahi gelür on tokuz arşın*

*Meger bu üç taşun dördüncü işi
Kalıpdur makta'ında gör bu işi*

...
*Şu kim ol hânenün bâbına derdür
Meger ol dahı yık-pâre hacerdür*

*Olur kal'a içinde bî-'aded hem
Direkler seng-i mermerden mu'azzam*

Balî (Altun 2003: 185-186)

12. Şamda Bulunan Ziyaret Yerleri

Şam'da bulunan önemli ziyaret yerlerinin başında Hz. Yahya'nın kabri gelmektedir. Hz. Yahya'nın başını saklayan kabir Emeviye Camii'nin içerisinde yer almaktadır. Camii'de ayrıca ana mihrabın sol tarafında Hz. Hud'un makamı, külliye'nin kuzey duvarının yanındaki küçük bahçede Selahaddin Eyyubî'nin kabri, kuzeydeki iç avlusunun kuzey batısında Hz. Hüseyin'in başını saklayan kabri mevcuttur. Camii'nin doğu tarafında mihrabın karşısında bulunan büyük dolaba Osman b. Affan tarafından Şam'a gönderilmiş olan Mushaf-ı Kerim konulmakta imiş. Emeviye Camii içerisinde yer alan bu ziyaret yerlerinin dışında Hz. Musa'nın kabri, Hz. Hüseyin'e yakın olan bazı şahısların kabirlerinin bulunduğu Makbaratü Bâbi's-sagır, Bilal-i Habeşi ve Cafer-i Tayyar'ın makam kabri, Kasiyon dağı eteğinde Hz. Eyyub'un oğlu Hz. Zülküf'in kabri, yine Kasiyon dağı eteğinde Salihîye mahallesinde Muhyiddin Arabî'nin türbesi, Sefir'de Mevlana Halid el-Bağdadi türbesi, Emevi Camii yakınında Hz. Hüseyin'in kızlarından Hz. Ümmügülüm ve Hz. Sekine'nin kabirleri, Caddetü Âl-i Beyt'te Hz. Peygamberin zevcelerinden Hz. Habibe ve Hz. Ümmü Seleme'nin makam kabirleri bulunmaktadır. Muaviye, İbn-i Teymiyye ve Hz. Fatıma'nın kızı Hz. Zeyneb'in kabirleri de Şam'da bulunmaktadır (Bedir 2009: 502-503).

Aşağıdaki örneklerde Divan şairlerinin bu makamlardan özellikle Hz. Yahya'nın kabirini öne çıkardıkları görülmektedir. Sivahlı Sûzî (ö. 1830) de Hac

seyahati sırasında Emeviye Camiinde Hz. Yahya'nın kabrini ziyaret edip dua ettiğini bildirir:

*Gelüben Şâm-ı Şerîfde Câmî' -i Ümeyyeye
Eyledik Hazret-i Yahyâyı ziyâret bâ-gümân*

*Hak te'âlâ çün 'inâyet eyledi bu müznibe
Virdi cümle maksad-ı a'lâmız oldık kâm-rân
Suzî (Arslan 2010: 61)*

*Derûnında yatur Yahyâ Peyember
Derûn-ı ravzası pür-misk ü 'anber*

*Ziyâret-gâh-ı Şâma yok nihâyet
Ve hem evsâf-ı hüsne hadd ü gâyet
Muhlis (Coşkun 2007: 112)*

*Mazhar-ı merhamet-i Hazret-i Mevlâ olduk
Ravza-ı Hazret-i Yahyâya cebîn-sâ olduk
Nabî (Coşkun 2002: 203)*

Şam'da medfun evliyalarla ilgili manzumeler içerisinde özellikle Mustafa Manevî'nin (ö. 1702) "selâm eyle" redifli şiiri dikkat çekicidir. İslam kültür ve medeniyetinin öne çıkan şehirlerinin özelliklerinden bahsedilen manzumenin Şam'dan söz edilen beyitlerinde burada medfun evliyaların isimleri anılır. Bilal-ı Habeşi, Hz. Peygamberin eşleri, İbn-i Arabi, Hz. Yahya gibi din büyüklerinin kabirlerinin burada bulunduğunu söyleyen şair, Şam'da yetmiş bin evliyanın medfun olduğu bilgisini verir:

*Dolaşup Rûm diyârın hep ziyâret kıl anları
Gelüp Şâm-ı Şerîfe bahr-ı Kur'âna selâm eyle*

*Bilâl ü cümle ezvâc-ı Nebî anda olurlar hep
Dahi Şeyhü'l-'Arab hem Şeyh Arslana selâm eyle*

*Varup kırklar makâmına husûsan Hazret-i Yahyâ
Anun ol ravza-ı pâkine rindâne selâm eyle*

*Dimişler anda yetmiş bin kadar var enbiyâ cümle
Salât ile selâmum cümle yeksâna selâm eyle*

*Husûsân Hazret-i Yahyâya var aşk-ı muhabbetle
Sürüp yüzler eşigine ki her âna selâm eyle*

Mustafa Manevî (Mermer 2004: LXXXIII)

Sonuç

Şam bölgesi ve şehri (Dımışk) Klasik Türk şiirinde adı en çok anılan coğrafi mekânlardan biridir. “Şam” kelimesinin aynı zamanda akşam, karanlık gibi anlamlarının olması şairlerin bu kelimeyi yaygın olarak tevriyeli kullanmalarına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altına girdikten sonra “Şam-ı Şerif” adıyla kutsal bir yer olarak düşünülen şehirde çeşitli vesilelerle bulunan şairler, eserlerinde şehirle ilgili kimi bilgilere ve kendi gözlemlerine yer vermişlerdir. Bu tür şiirlerde şehrin adı ile ilgili tarihi rivayetler, Kur’an-ı Kerîm ya da hadislere istinaden geliştirilen ve şehre kutsiyet kazandıran yorumlar; şehrin havası, suyu, bağ ve bahçeleri gibi coğrafi ve tabii güzellikleri; tarihi ve kültürel değerleri; başta Emeviye Camii olmak üzere çeşitli mimari eserleri gibi çeşitli konuların işlendiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALPAY, Gönül. Ahmed-i Dâ’î ve Çengnâmesi. Harvard, 1973.
- ALTUN, Mustafa. İbrâhim İbn-i Bâlî’nin Hikmet-nâme’si (1b-149a), İstanbul. e-kitap: www.kulturturizm.gov.tr (24.05.2012)
- ARSLAN, Zafer Divan-ı Sûzî-i Sivâsî, Tenkitli Metin-İndeks, Kahramanmaraş: KMSİÜ SBE, 2010.
- AYDEMİR, Yaşar. Vücûdî, Hayâl u Yâr. Ankara, 2007.
- AYDIN, Mehmet Uğur. Kâimi Divanı, Bursa: ULÜ SBE, 2007.
- AYVERDİ, İlhan. Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul, 2005.
- BEDİR, Ahmet. Tevhidin Yurdu, Kur’an-ı Kerîm Atlası. İstanbul, 2009.
- BAYTOP, Turhan. Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara, 1994.
- BİLKAN, Ali Fuat. Nâbî Divanı, İstanbul, 1997.
- BREASTED, James Henry. A History of Egypt, Newyork, 1901),
- CEBECİOĞLU, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara, 2004.
- CEYLAN, Ömür. Kuşlar Divanı, İstanbul, 2007.
- COŞKUN, Menderes, Bosnalı Muhlis’in Manzum Seyahatnamesi, Delilü’l-Menâhil ve Mürşidü’l-Merâhil, Isparta, 2007
- Divan-ı Vazîh, Ankara Ü., DTC Fak., (Mustafa Con Koleksiyonu), A 495/III.
- DOĞAN, Muhammet Nur “Divan Şiirinde Şehir Kültürü”, Hece (Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili), (2009): 150-152.
- ESKİGÜN, Kübra (2006), Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar, Kahramanmaraş: S.İ.Ü, SBE, YLT.,
- KAHRAMAN, S. Ali vd (2011), Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 2011.
- HARMANCI, Mehmet (2009), “Şam Portresi İçin Fırça Darbeleri”, Hece (Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili), Ankara, S. 150, 151, 152.
- KAÇALIN, Mustafa, Ahî, Divan, e-kitap: www.kulturturizm.gov.tr (01.03.2012)
- KARAHAN, Abdulkadir (1995), Fuzulî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Ankara.
- KARAMAN vd. (2007), Kur’an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir, Ankara.
- KESKİN, Neslihan Koç (2005), “Burdur Gülünden Elde Edilen Mamûller ve Divân Şiirinde Gül Mamûlleri”, I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım , Bildiriler, c. 2.

- KURNAZ, Cemal – Tatçı, Mustafa (2001), Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı, Ankara.
- KURNAZ, Cemal (2007), “Şiirsel Bir İmge Olarak Halep Kumaşı”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , Volume 2/4..
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), Bâkî Divânı, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1974), Kitâbu Ecsâf-ı Mesâcidi’ş-şerîfe, Ankara.
- MERMER, Ahmet (1997), Karamanlı Aynî ve Divanı, Ankara.
- MERMER, Kenan (2004), Mustafa Manevî’nin Hayatı ve Divanı, AÜ, SBE, YLT, Ankara.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- PALA, İskender (1992), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara.
- _____. (2010), “İstanbul: Dizelerin ve Cümlelerin Müstesna Şehri”, Şehir ve Kültür, İstanbul: 183-233.
- RAYMOND, Andre (1995), Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Çev. Ali Berktaş, İstanbul.
- SARAÇ, Mehmet A. Yekta, Emrî Divanı, e-kitap: www.kulturturizm.gov.tr (18.11.2011)
- Şemseddin Sami (1311), Kâmûsu’l-A’lâm, c. III, IV, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), Ahmet Paşa Divanı, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), Necati Bey Divanı, Ankara.
- TOMAR, Cengiz (2010), “Şam”, DİA, C. 38.
- TUĞLU, Nuri (2006), “Hegel’in Refleksiyonlu Tarih Yazıcılığı Teorisi Bağlamında Bazı Hadis Rivayetlerinin Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2006/2, S. 17: 69-88.
- Ahmet Talat Onay (1992), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara.
- Kassem Toueir (2010), Kuran’ın Bakış Açısıyla Şehirlerin Planlanması Şam-ı Şerif’in İnşasında Fıkıh ve Sünnet’in Tesiri, Çev. Nurettin Gemici, Hikmet Yurdu, Yıl: 3, S.5 (Ocak-Haziran), s. 335.
- UÇMAN, Abdullah (1998), Muallim Naci, İstanbul.
- ÜNAL, İ. Hakkı (2000), “Şehirlerin Faziletleriyle İlgili Uydurma Hadisler ve Hayru’l-Buldân Risâlesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 41, Ankara.
- YETKİN, Suut Kemal, İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul 1984.
- YENİTERZİ, Emine (2010), “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Volume: 3 Issue: 15.
- YILDIRIM, Suat (2007), Peygamberimizin Kur’an’ı Tefsîri, İstanbul.